

Islamic Maaref University

Scientific Journal

PAZHUHESH NAME-E AKHLAQ

Vol. 17, Winter 2025, No. 66

Moral Health in Effective Debates, Based on Razavi's Debate Style

Seyed Aqeel Nasimi¹ \ Masoumeh Karamati² \ Mohammad Amin Ezanloo³

1. Assistant Professor, Department of Theology,
Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding author).
sa.nasimi@cfu.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Theology and Islamic Studies,
Esfarayan University of Technology, North Khorasan, Iran.
masoomeh.keramati@yahoo.com

3. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Bojnourd University,
North Khorasan, Iran.
m.amin.izanloo@ub.ac.ir

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article Received: 2024.12.22 Accepted: 2025.03.14	<p>“Moral health” is of great importance in debates. Effective debates are not achieved by knowledge and logical reasoning alone, but rather adherence to ethical principles is essential. The Razavi style of debate, which is based on Islamic ethics and human values, can help promote "moral health" and create a constructive atmosphere. This study, using content analysis, examines the relationship between "moral health" and debate style, and provides evidence that Razavi discourse emphasizes moral values. Following this style leads to improved quality of debates and increased effectiveness. Also, Imam Reza's debates with their unique style can be considered as a superior model for debate in contemporary societies; a model that emphasizes moral and value principles in all stages of debate (before the debate, during the debate, and after the debate) and utilizes capacities such as media, art, literature, psychology, and logic.</p>
Keywords	Health, “moral health”, debate, Razavi’s character.
Cite this article:	Nasimi, Seyed Aqeel, Masoumeh Karamati & Mohammad Amin Ezanloo (2025). Moral Health in Effective Debates, Based on Razavi's Debate Style. <i>Pazhuhesh Name-E Akhlaq</i> . 17 (4). 119-142. DOI: 10.22034/17.66.6
DOI:	https://doi.org/10.22034/17.66.6
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

الأخلاقيات في المناظرات الفعّالة علي ضوء أسلوب المناظرات الرضويّة

سيد عقيل نسيمي^١ / معصومه كرامتي^٢ / محمدا مين ايزانلو^٣

١. أستاذ مساعد في قسم الإلهيات، جامعة فرهنكيان، طهران، إيران (الكاتب المسؤول).

sa.nasimi@cfu.ac.ir

٢. أستاذة مساعدة في قسم الإلهيات، جامعة أسفراين الصناعية، خراسان الشماليّة، إيران.

masoomeh.keramati@yahoo.com

٣. أستاذ مساعد، قسم المعارف الإسلامية، جامعة بجنورد، خراسان الشماليّة، إيران.

m.amin.izanloo@ub.ac.ir

ملخص البحث	معلومات المادة
<p>تُعَدُّ «الأخلاقيات» في المناظرات من المسائل ذات الأهمية البالغة. فالمناظرات الفعّالة لا تتحقق بمجرد المعرفة والاستدلال المنطقي، بل يتطلب الالتزام بالمبادئ الأخلاقية. ويُعتبر أسلوب المناظرات الرضويّة، المستند إلى الأخلاق الإسلامية والقيم الإنسانية، قادراً على تعزيز الأخلاقيات وخلق فضاء بناء. يعالج هذا البحث، بالمنهج التحليلي للمحتوى، العلاقة بين الأخلاقيات والأسلوب المناظري، ويقدم أدلة تُظهر أنّ الخطاب الرضوي يركّز على القيم الأخلاقية. إن اتباع هذا الأسلوب يؤدي إلى تحسين جودة المناظرات وزيادة فعاليتها. كما أنّ مناظرات الإمام الرضا <small>عليه السلام</small> بأسلوبه الفريد يمكن أن تُعدّ نموذجاً متميزاً للمناظرة في المجتمعات المعاصرة، حيث يُؤكّد في جميع مراحل المناظرة (قبلها، أثناءها، وبعدها) على المبادئ الأخلاقية والقيمية، مستفيداً من إمكانيات الإعلام، والفن، والأدب، وعلم النفس، والمنطق.</p>	<p>نوع المقال: بحث</p> <p>تاريخ الاستلام: ١٤٤٦/٠٦/٢٠</p> <p>تاريخ القبول: ١٤٤٦/٠٨/١٤</p>
<p>الأخلاقيات، السلامة الأخلاقية، المناظرة، السيرة الرضويّة.</p>	<p>الألفاظ المفتاحية</p>
<p>نسيمي، سيد عقيل، معصومه كرامتي و محمدا مين ايزانلو (١٤٤٦). الأخلاقيات في المناظرات الفعّالة على ضوء أسلوب المناظرات الرضويّة. مجلة علمية النشرة الاخلاقية. ١٧ (٤). ١١٩ - ١٤٢. DOI: 10.22034/17.66.6</p>	<p>الاقباس:</p>
<p>https://doi.org/10.22034/17.66.6</p>	<p>رمز DOI:</p>
<p>جامعة المعارف الإسلامية، قم، إيران.</p>	<p>الناشر:</p>

دانشگاه معارف اسلامی

پژوهش‌های نام‌اخلاق

سال ۱۷، زمستان ۱۴۰۳، شماره ۶۶

سلامت اخلاقی در مناظرات اثربخش، با تأسی از سبک مناظرات رضوی

سید عقیل نسیمی^۱ / معصومه کرامتی^۲ / محمدمامین ایزانلو^۳

۱. استادیار گروه آموزش الهیات دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

sa.nasimi@cfu.ac.ir

۲. استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه صنعتی اصفراین، خراسان شمالی، ایران.

masoomeh.keramati@yahoo.com

۳. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه بجنورد، خراسان شمالی، ایران.

m.amin.izanloo@ub.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۱۴۲ - ۱۱۹)	«سلامت اخلاقی» در مناظرات از اهمیت بسزایی برخوردار است. مناظرات اثربخش، صرف دانش و استدلال منطقی محقق نمی‌شود، بلکه رعایت اصول اخلاقی ضروری است. سبک مناظرات رضوی که بر پایه اخلاق اسلامی و ارزش‌های انسانی استوار است، می‌تواند به ارتقای «سلامت اخلاقی» و ایجاد فضای سازنده کمک کند. این پژوهش با روش تحلیل محتوا، رابطه میان «سلامت اخلاقی» و سبک مناظرات را بررسی کرده، با ارائه شواهد نشان می‌دهد گفتمان رضوی بر ارزش‌های اخلاقی تأکید دارد. پیروی از این سبک منجر به بهبود کیفیت مناظرات و افزایش اثربخشی آنها می‌شود. همچنین، مناظرات امام رضا <small>علیه السلام</small> با سبک منحصر به فرد خود می‌تواند به‌عنوان الگویی برتر برای مناظره در جوامع معاصر مطرح شود؛ الگویی که در همه مراحل مناظره (قبل از مناظره، حین مناظره و بعد مناظره) بر اصول اخلاقی و ارزشی تأکید دارد و از ظرفیت‌هایی مانند رسانه، هنر، ادبیات، روان‌شناسی و منطق بهره می‌برد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۲	سلامت، سلامت اخلاقی، مناظره، سیره رضوی.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۳	
واژگان کلیدی	
استاد:	نسیمی، سید عقیل معصومه کرامتی و محمدمامین ایزانلو (۱۴۰۳). سلامت اخلاقی در مناظرات اثربخش، با تأسی از سبک مناظرات رضوی. پژوهشنامه اخلاق، ۱۷ (۴)، ۱۴۲ - ۱۱۹. DOI: 10.22034/17.66.6
کد DOI:	https://doi.org/10.22034/17.66.6
ناشر:	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

از نظر اسلام، برای رسیدن به توسعه انسانی و تنفس در فضای «حیات طیبه»، حل تعارض‌های درونی و بیرونی انسان ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. در این میان، حل تعارض‌های درونی، نسبت به تعارض‌های بیرونی او جنبه زیربنایی داشته و از اولویت و اهمیت بیشتری برخوردار است. به عبارتی، تا این تعارض‌ها و تضادها که در درون انسان و در رابطه انسان با خودش است برطرف نشود، حل تعارض‌های بیرونی او امکان‌پذیر نمی‌باشد. ما که در راستای مبارزه با تهاجم بیرونی، خود را مجهز به انواع سلاح‌ها می‌کنیم، در مواجهه با تهاجم درونی و به تعبیر پیامبر ﷺ جهاد اکبر چه تدابیری اندیشیده‌ایم؟ در ارتباطمان با خود، خداوند، دیگران و طبیعت چه خواهیم کرد؟ پیامدهای سوءنیات و اعمالمان را چگونه حذف و یا به حداقل برسانیم تا دچار گسست از خالق نشویم و به سلامت، خود و اعمالمان را به جهان باقی برسانیم؟ یکی از جنبه‌های مهم و اساسی در فعالیت‌ها و ارتباطات، سلامت اخلاقی است که نقش بسیار مهمی در ارتقاء کیفیت و اثربخشی فعالیت دارد. سلامت اخلاقی «در گرو تعادل و توازن صفات و رفتارهای درونی و بیرونی و نشانه صفت یا ملک‌ای در نفس انسان است که منشأ صدور افعال خیر و شر از وی می‌شود؛ به طوری که صاحب آن صفت، بی‌درنگ کار متناسب و متنظر با آن را انجام می‌دهد. معنویت از عوامل و زمینه‌های شکل‌دهی و ارتقابخشی به این سلامت است» (روشن، ۱۴۰۰: ۱۱۳). با عنایت به اهمیت نیت و عمل در نظام اسلامی، داشتن اسوه و الگو برای انجام اعمال دینی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. شناخت اسوه‌ها و روش آنها در هدایت و تربیت مردم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. امام رضا علیه السلام که نام مبارکش نشان از مزین بودن ایشان به معنویات و اخلاقیات دارد، از جمله ائمه‌ای هستند که چون نیاکانش سراسر زندگی مبارکش رنگ و جوهره الهی داشت و این منش فعلی، فاعلی و غایی را در تمامی مراحل زندگی از جمله مناظرات مشهور و منصوب به ایشان مشاهده می‌کنیم. لذا شایسته است با تأسی به این امام رئوف علیه السلام اخلاق ایشان را در تمام ابعاد زندگی به کار بندیم. چالش و سؤال اصلی این تحقیق این است که چگونه می‌توان از تأثیر اخلاق به عنوان یک ابزار اساسی برای ارتقا و تأثیرگذاری مثبت بر روند و نتیجه‌گیری مناظرات استفاده کرد؟

بررسی «سلامت اخلاقی» مناظرات رضوی جهت کاربست آن در جامعه معاصر برای نیل به مناظره اثربخش یک ضرورت می‌باشد. در مناظرات اثربخش، «سلامت اخلاقی» از جایگاه رفیعی برخوردار است. بدون شک، سبک مناظرات و گفتمان امام رضا می‌تواند به بهبود «سلامت اخلاقی»، بهبود کیفیت بحث‌ها و ارتباطات در فرایند مناظره کمک کند و به ایجاد فضایی سازنده و مؤثر برای تبادل افکار و

دیدگاه‌ها منجر شود. این تحقیق می‌تواند به‌عنوان یک پله مهم برای ارتقاء فرهنگ مناظرات سازنده و احترام‌آمیز در جوامع مختلف عمل کند.

الف) روش بررسی

در این تحقیق از روش توصیفی - تحلیل محتوا - استفاده شد. که در ۲۱ فصلنامه ۷۱ مقاله طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۴۰۲ به‌صورت نمونه در دسترس درباره مناظرات امام رضا علیه السلام انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفت که درصد قابل توجهی از مقالات مربوط به موضوع مناظرات متعلق به فصلنامه **فرهنگ رضوی** بود. با این وجود در زمینه «سلامت اخلاقی» تنها سه اثر یافت شد. «سلامت اخلاقی از علم تا نظر» توسط علم‌الهدی در سال ۱۳۹۹، «نقش و جایگاه معنویت در سلامت اخلاقی طلاب» توسط روشن و علی‌زاده در سال ۱۴۰۰ و «بررسی نقش اساتید معارف در سلامت اخلاقی دانشجویان» توسط عبدالجباری، کرم‌خانی و اسماعیلی در سال ۱۳۹۴ تدوین یافته است. لذا طی بررسی انجام‌شده با این عنوان تاکنون اثری تدوین نیافته است.

ب) معناشناسی مفاهیم

پیش از ورود به یافته‌های اصلی، در این بخش به تعریف موضوع و حدود آن و دیگر اطلاعاتی که می‌تواند به مخاطب یا خواننده، تصویری روشن از موضوع مورد بحث ارائه دهد، می‌پردازیم.

اخلاق

«اخلاق» صفات و هیئت‌های پایدار در نفس است که موجب صدور افعالی متناسب با آن به‌طور خودجوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل از انسان می‌شود (شریفی، ۱۳۹۲: ۱۲).

سلامت

واژه سلامت، در قرآن و روایت به معنای «دور بودن از آفت‌های درونی و بیرونی در نظر گرفته شده است. به تعبیری، سالم ماندن و پیشگیری از رذیلت‌ها و بدی‌های اخلاقی مورد توجه است، و بیشترین کاربرد سلامت در روایت‌ها درباره مسئله‌های اخلاقی است» (فانی، ۱۳۹۳: ۴۱). در مقدمه اساس‌نامه سازمان جهانی بهداشت، نیل به «حالت کامل بهزیستی جسمی، روانی و اجتماعی و نه صرفاً نبود بیماری یا ضعف» را سلامت توصیف کرده است (WHO, 1946).

«سلامت اخلاقی»

برخی از صاحب‌نظران از سلامت اخلاقی، به «سلامت روح» تعبیر می‌کنند و ابراز می‌دارند که «سلامت روح»

در پرتو «سلامت عمل» قابل دسترسی است و آن نیز از راه اخلاق عملی با تکیه بر وحی، به دست می‌آید (مهدوی‌کنی، ۱۳۷۵: ۳۶). «سلامت اخلاقی» نشان‌دهنده توانایی فرد یا گروهی از افراد در انجام اعمال و تصمیم‌گیری‌هایی است که با اصول و ارزش‌های اخلاقی همخوانی دارند و منجر به حفظ حقوق دیگران، انجام اعمال مسئولانه، و ارتقای ارتباطات و ارزش‌های انسانی است.

مناظره

مناظره در لغت «واژه‌ای عربی نَظَرَ، نَظَرًا و مَنْظَرًا» به معنای نگریستن با چشم است که فارسی آن هم‌ویژاری یعنی با هم گفت‌وگو کردن است». راغب، مناظره را از ریشه نظر می‌داند که عوام مردم، نظر را دیدن و خواص به بصیرت، بینش، تشخیص و تدبیر کردن» معنا می‌کنند (راغب، ۱۴۱۲: ۸۱۶) از نظر اصطلاحی نوعی گفت‌وگو و مکالمه است که در آن دو طرف گفت‌وگو می‌کوشند با بهره‌گیری از اصول پذیرفته‌شده طرف مقابل، دیدگاه و نظر خود را اثبات کنند و عقیده باطل را آشکار کنند، به‌وجهی که دیگری نتواند آن را انکار نماید.

سیره

«سیره» اسم مصدر از ریشه «س ی ر» به معنای طریقه و روش است و در اصطلاح به بنای عملی انسان‌ها در طول تاریخ بر انجام کاری و یا بر ترک آن، اطلاق می‌شود (دائرةالمعارف فقه اسلامی: ۴ / ۵۷۳) سیره بر دو مفهوم «چگونگی و نوع عمل» و «سبک و قاعده رفتار» دلالت دارد. شهید مطهری میان دو واژه «سیر» و «سیره» تفاوت قائل شده و به این نکته اشاره می‌کند که «سیر» به معنای رفتار عمومی هر فرد در عالم است؛ همان‌طور که افراد گفتار دارند، رفتار نیز دارند. اما «سیره» سبک، اسلوب و روش خاصی است که افراد صاحب سبک و منطق در رفتار خود به کار می‌برند. از نظر مطهری، همه انسان‌ها سیر دارند، اما همه دارای سیره نیستند. به عبارت دیگر، این‌گونه نیست که همه افراد در رفتار خود از یک منطق مشخص پیروی کنند یا اصول خاصی را رعایت کنند که معیار رفتارشان باشد. مطهری «سیره» را نوع خاص حرکت و رفتار انسان تعریف می‌کند. او توضیح می‌دهد که اهل لغت، سیره را به معنای طریقه، هیئت و حالت دانسته‌اند و گاهی آن را معادل سنت، مذهب، روش، راه و رسم یا طریقه اداره معرفی کرده‌اند. بنابراین، سیره را می‌توان به معنای نوع رفتار یا سبک رفتار تعبیر کرد (مطهری، ۱۳۹۳: ۶۲).

سیره رضوی

سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام عبارت است از «هر رفتاری که ائمه علیهم‌السلام برای تأثیرگذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار دیگران، اعم از مسلمان و غیرمسلمان، اصحاب، کودک، بزرگسال، فرزندان و خانواده خود یا دیگران، در محیط خانه، مسجد، کوچه و بازار یا در هر جای دیگری انجام می‌دادند» (نیکخواه، ۱۳۹۰: ۵۴۳). مقصود

از سیره مناظرات رضوی در این پژوهش، اتخاذ و بهره‌مندی از تکنیک‌های رضوی در جهت کارآمدی و تأثیرگذاری ارتباط کلامی و غیرکلامی به سمت سعادت‌مندی دنیوی و اخروی است (محسنی، ۱۴۰۱: ۱۹۶)، شیوه‌ای که امام رضا علیه السلام برای رسیدن به اهداف متعالی خود پیموده است.

ج) معرفی مناظرات و گفت‌وگوهای رضوی

مناظرات امام رضا علیه السلام مسئله‌ای تاریخی و متعلق به گذشته نیست، بلکه از نظر پاسداری از حریم اسلام، سرمشقی پر اهمیت و بسیار جامع برای امروز و هر زمان دیگر است. گرچه مناظرات امام رضا علیه السلام فراوان است، ولی از میان آنها مناظرات هفت‌گانه برجستگی خاصی دارد (مکارم، ۱۳۸۸: ۹۸). هریک از این مناظرات دارای محتوای عمیق و جالبی است که امروز با گذشت حدود ۱۲۰۰ سال از آن، راه‌گشا، روشنگر، آموزنده به‌لحاظ محتوا و فن مناظره و طرز ورود و خروج در بحث‌هاست. شرح هریک از آنها را شیخ صدوق در کتاب *عیون أخبار الرضا* و علامه مجلسی در جلد ۴۹ *بحار الأنوار* نقل کرده و در کتاب *مسند الامام الرضا*، جلد ۲، نیز آمده است:

مناظرات هفت‌گانه شامل: ۱. مناظره با جاثلیق؛ ۲. رأس الجالوت؛ ۳. هربز اکبر؛ ۴. عمران صابی؛ ۵. مناظره با سلیمان مروزی. ۶. مناظره با علی بن محمد جهم علیه السلام - مناظره با ارباب مذاهب مختلف در بصره (همان).

د) شیوه‌نامه مناظرات

۱. سبک و شیوه اخلاقی

در اینجا به اهداف، متد، روش، فرایند و اصولی که در فرایند مناظره به کار گرفته می‌شود، اشاره داریم. مناظرات یا در فضایی سالم و به سبک و شیوه‌ای سالم صورت می‌پذیرد یا در فضایی ناسالم و به روشی ناسالم. بسته به انگیزه و نیت فرد، روش ورود به مناظره متفاوت خواهد بود. با بررسی‌های صورت‌پذیرفته در خلال مناظرات، رویکرد الهی امام رضا علیه السلام بر مدار شیوه‌نامه‌ای تنظیم شده که با بررسی آیات الهی و مطالعه در سنت و سیره رسول صلی الله علیه و آله و اوصیای وارثش تنظیم و تدوین یافته، و الگو از قرآن و سنت دارد و در بیان و رفتار حضرت صلی الله علیه و آله متجلی شده است. مناظرات ایشان از مشخصه الهی بودن (رهنمودها و معارف قرآن کریم، گفتار و سنت اهل بیت علیهم السلام)، تعهد به اصول اخلاقی و ارزشی، هدایتگری، خردپروری، شمول یا جامعیت (همه ابعاد وجودی و نیازهای آدمی) برخوردار است (صدوق، ۱۳۱۷: ۱ / ۴۵۰).

۲. سبک و شیوه غیراخلاقی

چرا مأمون خلافتی را که با آن همه سختی و مشقت به دست آورد را به‌راحتی به علی بن

موسی‌الرضا علیه‌السلام پیشنهاد داد؟ آیا به این باور رسیده بود که حکومت شایسته صالحان است؟ آن‌گونه که بارها در جلسات مناظره به آن اقرار نمود؟ بر مبنای بررسی‌های تاریخی مأمون چون اسلاف خویش، از وجود حکومت علویان بی‌مناک بود و کوله‌باری از تجربه از خلفای سلف خویش را به همراه داشت. این تجربه، نمایشگر قدرت، وسعت و عمق روزافزون علویان و ناتوانی عباسیان در ریشه‌کن کردن آن است. لذا به تعبیر امروزی او به «SWOT»^۱ زمان خویش پرداخت. در ارزیابی اولیه خطر شیعیان، واقع‌بینانه اندیشید و زیرکانه درصدد مقابله برآمد. نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات را شناسایی کرد و سعی نمود ابتکار عمل را به دست گیرد. اهدافی را برای دولت خود به تصویر کشید که نشان از رویکردی غیرالهی با پوششی الهی داشت و از اهدافی خبر می‌داد. که با آنچه بیان می‌کرد متفاوت و متعارض بود؛ لذا به مقتضای هدفی که برای خویش ترسیم کرده بود، روش و فرایند نیل به مقصود را به تصویر کشید و نتیجه‌ای کاملاً قابل تصور را رقم زد. «مأمون با هوشی سرشار، تدبیری قوی، فهم و درایتی بی‌سابقه قدم در میدانی نهاد که اگر پیروز میدان بود و آن‌چنان که برنامه‌ریزی کرده بود کار به انجام می‌رسید، یقیناً به هدفی بزرگ دست می‌یافت که از سال ۴۰ هجری پس از شهادت امیرالمومنین علیه‌السلام هیچ‌یک از خلفای اموی و عباسی با وجود تلاش و حرب‌های مختلف نتوانسته بودند به آن دست یابند؛ یعنی از بین بردن درخت تنومند تشیع» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰: ۳۵۹). البته او در محاسبات خویش اشتباه تخمین زد.

ه) اهداف مناظرات

۱. هدف معنوی و اخلاقی

برای مناظره می‌توان دو هدف را پیش‌بینی کرد: ۱. هدف الهی به قصد هدایت‌گری و روشن‌گری؛ ۲. هدفی غیرالهی به قصد و انگیزه حذف رقیب، به کرسی نشاندن حرف باطل خویش، تعصب، خودمحموری، خودخواهی و... (شریفی، ۱۳۹۲: ۴۳). تعیین هدف و انگیزه نشان می‌دهد گفت‌وگو فی‌نفسه دارای ارزش نیست. نیت و انگیزه فرد از ورود به مبحث گفت‌وگو و مناظره به آن ارزش می‌دهد. هر هدفی با هر نیتی که برای گفت‌وگو در نظر گرفته شود خواه‌ناخواه روش متناسب با خود را می‌طلبد. هدفی با نیت و انگیزه الهی روش و رویکردی الهی و اخلاقی را اتخاذ می‌نماید. با مطالعه مناظرات امام رضا، هدف ایشان اثبات حقانیت اسلام، حفظ دین خدا، حفظ تشیع و نیرومند کردن آن، و در اهداف جزئی به دنبال تبیین، نشر و عمق‌بخشی معارف دینی، ترویج اخلاقیات (انصاف، عدالت، اقناع، دوری از تعصب و توهین)، آگاهی‌بخشی، روشن‌گری و خودآگاهی است.

۱. «SWOT» مخفف کلمات (Strengths) نقاط قوت، (Weaknesses) نقاط ضعف، (Opportunities) فرصت‌ها و (Threats) تهدیدها است. این تحلیل یک چهارچوب برای ارزیابی موقعیت رقابتی یک سازمان و توسعه برنامه‌ریزی استراتژیک است.

۲. اهداف غیرمعنوی و غیراخلاقی مأمون

استراتژی و سیاست مأمون از ولیعهدی و برپایی مناظرات، ریشه‌کن کردن تشیع به‌عنوان هدفی اصلی بود. «مأمون هدفی جز این نداشت که به پندار خویش مقام امام علیه السلام را در انظار مردم، به‌خصوص ایرانیان که سخت به اهل‌بیت علیهم السلام علاقه داشتند، پایین بیاورد. به این گمان که امام علیه السلام، تنها با مسائل ساده‌ای از قرآن و حدیث آشنا و از فنون علم و استدلال بی‌بهره است». عده‌ای معتقدند هدف مأمون ترور شخصیت حضرت بود. مأمون به‌دنبال ایجاد وجهه برای خود با خدشه‌دار کردن وجهه حضرت، سوق دادن افکار به مسائل فرعی. همچنین کنترل کانون معارضه و مبارزه علیه عباسیان و جلوگیری از خطر احتمالی حضرت علیه السلام و شیعیان برای خلافت، از بین بردن محبوبیت حضرت، تبدیل صحنه مبارزات حاد انقلابی شیعیان به عرصه فعالیت سیاسی و فرهنگی آرام و بی‌خطر، از بین بردن دو ویژگی مظلومیت و قداست شیعیان، قرار دادن تفکر شیعی در ردیف بقیه عقاید و افکار موجود، کسب مشروعیت برای خلافت عباسی، کسب مقبولیت مردمی و کسب اعتماد مردم خراسان برای خود بود (صدوق، ۱۳۹۸: ۴۳۸).

(و) عناصر اصلی مناظرات

مناظره اثربخش نیازمند توجه به عوامل و عناصر مختلفی است که می‌توانند به بهبود کیفیت و اثربخشی مناظره کمک کنند. در ادامه به ۴ عامل مخاطب، ابزار، ساختار و محتوا اشاره می‌کنیم:

۱. ضرورت مخاطب‌شناسی و تحلیل ویژگی مخاطبان

در مناظرات امام رضا علیه السلام، مخاطب‌شناسی و تحلیل ویژگی مخاطبان از مهم‌ترین عوامل موفقیت ایشان به شمار می‌رود. جامعه هدف و مخاطب پیام‌های حضرت از لحظه عزیمت از مدینه تا رسیدن به خراسان شامل حکمرانان، نخبگان، و توده مردم بود. امام رضا علیه السلام با توجه به وسع مخاطبان و در نظر گرفتن ویژگی‌های عمومی و خصوصی طرف مقابل، به گفت‌وگو می‌پرداختند. این رویکرد نشان می‌دهد که حضرت به اهمیت شناخت مخاطب و تطبیق روش گفت‌وگو با سطح فکری و فرهنگی آنها آگاه بود. از ابتدایی‌ترین شرایط تحقق یک مناظره سازنده و سودمند این است که طرفین مناظره نسبت به موضوع بحث و همه ابعاد و جوانب آن آگاهی کافی داشته باشند. عبید بن هلال می‌گوید از امام رضا علیه السلام چنین شنیدم که فرمود: «دوست دارم فرد مؤمن محدث باشد»، عرض کردم: «محدث چیست؟» فرمود: «فهمیم باشد؛ یعنی فهمیده و زیرک باشد» (قمی، ۱۳۳۷: ۶۲۰). امام فهمیم‌ترین، آگاه‌ترین و فاضل‌ترین فرد بود و به آسانی از عهده پاسخ‌گویی به همه پرسش‌ها برمی‌آمد. از عوامل موفقیت حضرت علیه السلام فهم موضوع، فهم زبان و منبع مورد نظر مخاطبان مناظره بود (صدوق، ۱۳۹۸: ۴۳۹).

موضوع	مؤلفه
ضرورت مخاطب‌شناسی	مخاطب‌شناسی به‌عنوان یک اصل کلیدی در مناظرات امام رضا <small>علیه السلام</small> برای موفقیت و اثربخشی گفت‌وگوها ضروری است. شناخت مخاطب برای تطبیق روش گفت‌وگو با سطح فکری و فرهنگی مخاطب. استفاده از استدلال‌های عقلی یا دینی بر اساس نوع مخاطب. شناخت همه ابعاد و جوانب موضوع مناظر و توانایی ارتباط مؤثر با مخاطبان.
مخاطبان ویژگی‌های مخاطبان	
۱. حکمرانان	- به دنبال حفظ قدرت و مشروعیت. - نیاز به استدلال‌های منطقی و تأثیرگذار برای توجیه اقدامات خود.
۲. نخبگان	- دارای سطح آگاهی بالا و دانش علمی. - نیاز به استدلال‌های قوی و مستند برای قانع شدن.
۳. توده مردم	- به دنبال درک ساده‌تر از مسائل. - نیاز به مثال‌ها و مصادیق عینی برای فهم بهتر مفاهیم.
رویکرد و روش	- استفاده از زبان و شیوه‌های بیان متناسب با هر گروه. - توجه به سطح آگاهی و درک مخاطبان.
نتیجه	عدم توجه به مخاطب می‌تواند منجر به ناکامی در برقراری ارتباط مؤثر و انتقال پیام‌های مورد نظر شود. موفقیت در هدایت و روشن‌گری مخاطبان.

۲. ضرورت بهره‌مندی از روش و ابزار مناسب:

یک. ایجاد بستر آزاداندیشی در عصر انحصار فکری

در آن زمان، وسایل ارتباط جمعی مانند امروز گسترده نبود، ولی امام علیه السلام از جلسات مناظره در دربار مأمون به‌عنوان یکی از مؤثرترین وسایل ارتباط جمعی آن روز بهره کافی برد؛ اخبار این جلسات به دلیل شرایط خاص حاکم بر آن، در سرتاسر کشورهای اسلامی نشر پیدا کرد. امام علیه السلام از این طریق نه تنها توطئه‌های تخریبی مأمون را خنثی نمود، بلکه جامعه اسلامی آن روز را که به دلایل مختلف، در شرایط بسیار حساسی از نظر فکری و فرهنگی به سر می‌برد، از انحراف‌رهایی بخشید. امام علیه السلام که با الزام و تهدید مجبور به پذیرش ولایتعهدی شد با تدبیری الهی و اتخاذ روشی حکیمانه توانست بر مأمون فائق آید و او را در میدان نبردی که خود به وجود آورده بود به پذیرش شکست وادارد. و تدبیر پخته و همه‌جانبه او را به حرکتی بی‌اثر و بازیچه‌ای کودکانه بدل ساخت. امام علیه السلام با در دست داشتن تریبون خلافت سخنانی که ۱۵۰ سال در تقیه و خفا مطرح می‌شد، این‌بار با صدای بلند فریاد زدند و با استفاده از امکانات آن زمان

که جز در اختیار خلفا نبود آن را به گوش همگان رساندند. به جز رسانه، حضرت از ظرفیت ادبیات، هنر، روان‌شناسی، منطق نیز به‌عنوان یک ابزار استفاده کرد.

دو. فراخوان عمومی برگزاری مناظره

مأمون جهت دستیابی به مقاصد خویش از طرفندها و حیل‌های فراوانی چون اسلاف خویش بهره برد. یکی از مهم‌ترین راهکارهایی که مأمون به کار برد، ارائه فراخوان عمومی جهت برگزاری مناظره است. که این مناظرات با نیت اخلاقی همراه نبود و به قصد تخریب جایگاه حضرت علیه السلام برپا شد و نتیجه آن شد وسیله تخریب شخصیت خود مأمون و آگاهی‌بخشی مناظره‌کنندگان و ارتقای جایگاه علمی و اخلاقی حضرت علیه السلام.

موضوع	توضیحات
شخص	مأمون
نیت	از بین بردن تشیع تخریب شخصیت علمی و اخلاقی حضرت مشروعیّت‌بخشی به امویان و عباسیان
جامعه هدف	حکمرانان - نخبگان - توده مردم
راهبرد	پیشنهاد ولیعهدی - فراخوان مناظره و برگزاری مناظرات عمومی
اهداف	تخریب جایگاه حضرت <small>علیه السلام</small>
مناظرات	استفاده از مناظرات به‌عنوان ابزاری برای مقاصد سیاسی مأمون
نتایج	تخریب شخصیت خود مأمون و شکست مفتضحانه در عرصه سیاسی و فرهنگی آگاهی‌بخشی مناظره‌کنندگان ارتقای جایگاه علمی و اخلاقی حضرت <small>علیه السلام</small>
اقدام	قبول شکست و اقدام به قتل

۳. ویژگی ساختاری و محتوایی مناظرات سلامت‌محور

ساختار مناظره، به طریقه‌ای که مناظره‌ها یا بحث‌های موضوعی بین دو یا چند طرف را تنظیم و سازماندهی می‌کند اشاره دارد. این ساختار به طرفین کمک می‌کند تا به شیوه‌ای منطقی و منظم به بحث بپردازند. در ساختار مناظرات رضوی آغاز، بدنه و پایان مناظرات از نظم، سیاق، ساختار و منش خاصی پیروی می‌کند که در تمام مراحل تکیه بر ارزش‌ها و اخلاقیات دارد. محتوای مناظرات نیز از منطق و ساختار خاصی برخوردار است. مباحث دارای نقطه آغاز و پایان مشخص و از انسجام و نظم منطقی اقناع‌کننده‌ای برخوردار است. محتوا بر مبنای نظر شخصی و عقیده شخصی نیست و بر محوریت قرآن و سنت استوار است. به عبارتی محتوای مناظرات از منابع بالادستی قرآن و سنت رسول صلی الله علیه و آله بنا شده است

و بر منطقی استوار است که عقل و نقل مؤید آن است. بررسی‌ها نشان داد مناظرات حضرت علیه السلام حول سه محور توحید، نبوت و امامت صورت پذیرفته است. علت این امر، ویژگی‌های شاخص عصر امام علیه السلام بود که تکثر در فکر، عقیده و مذهب میان دانشمندان و حتی عوام مطرح است و بخش عمده اختلاف‌ها در عملکرد خلفای عباسی، به‌خصوص مأمون، ریشه داشت. شکل‌گیری و رشد نهضت ترجمه به خواست مأمون، گسترش بی‌سابقه سرزمین‌های اسلامی، ورود افراد تازه‌مسلمان، طرح سؤال‌ها و شبهه‌ها و محرومیت مردم از معارف حقیقی اسلام به دلیل جنایت‌های عباسیان بر ائمه موجب گسترش انحراف‌ها، التقاط و عقاید باطل در میان مسلمانان شد (درخشه و حسینی فائق، ۱۳۹۱: ۱۸۹). اگر بخواهیم مجاهدت‌های علمی حضرت علیه السلام را در نشر معارف و اصلاح‌های فکری و اعتقادی دسته‌بندی کنیم، با اندکی تساهل می‌توانیم بگوییم که مباحث عقیدتی امام علیه السلام پیش از دوران ولایتعهدی بر محور رد شبهه‌ها، رفع اختلاف‌های درون‌دینی و اشاعه معارف مکتب اهل بیت و تشیع سامان‌یافته، دفاع از اسلام در مقابل مکاتب و مذاهب انحرافی و التقاطی بوده است (همان). از آنجایی که تنظیم زندگی بر مدار توحید است. بالاترین و مهم‌ترین مسئله در مناظرات حضرت علیه السلام مسئله توحید و شناسایی حق خداوند متعال است. امام علیه السلام به حقیقت دین، به‌خصوص به مسئله توحید و امامت توجه ویژه‌ای داشتند. تجلی این نکته را می‌توان در حدیث مشهور «سلسله الذهب» مشاهده کرد (میرزاده، ۱۴۰۱: ۱۶۳). حضرت علیه السلام در معرفی مقام امامت نه تنها به ویژگی معنوی و الهی اشاره می‌کند، بلکه علاوه بر آن به صراحت، به نقش‌ها و کارکردهای سیاسی و حکومتی نظیر حراست از مرزها، اجرای احکام و مدیریت مالی و خلیفه خدا در زمین برای امام اشاره می‌نمایند (همان).

ز) تأثیر گفتمان رضوی بر سلامت اخلاقی مناظرات معاصر

با پیروی از اصول اخلاقی مندرج در مناظرات رضوی می‌توان با قاطعیت گفت: گفتمان رضوی تأثیر قابل توجهی بر سلامت اخلاقی مناظرات معاصر خواهد داشت و به تقویت روابط انسانی، افزایش تعاملات مثبت، و حل بهتر مسائل در طول مناظرات کمک می‌کند و زمینه ایجاد بستری مطلوب برای بحث و تبادل نظر در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی را فراهم خواهد نمود. در ادامه به برخی از مهم‌ترین نکات که در مناظرات رضوی وجود دارد و می‌تواند در مناظرات معاصر به کار گرفته شود اشاره می‌کنیم.

۱. ارتباط ناگسستنی اندیشه‌های رضوی با اخلاقیات

اولین بعد مهمی که در دل مناظرت حضرت علیه السلام بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده معنویت و اخلاقیات می‌باشد. در شاخص معنوی و اخلاقی موارد زیر را می‌توان از مناظرات حضرت علیه السلام برای

کاربست در مناظرات اثربخش در دنیای معاصر ارائه نمود. گرچه همه اهل بیت از باب تجلی رأفت حضرت حق، رئوف هستند، ولی این رأفت در وجود امام هشتم علیه السلام بروز و ظهور بیشتری دارد و ایشان به رئوف ملقب هستند که نشان از شدت در رحمت دارد. این رأفت در مناظرات هم فراوان به چشم می‌خورد. ایشان با کمال احترام و مهربانی با ادیان مختلف بحث و مناظره می‌کردند. جایی که حضار به سلیمان مروزی خندیدند، امام به رفق، مدارا و ملایمت دعوت کردند (صدوق، ۱۳۹۸: ۴۴۵). مهربانی و احسان اصلی است که با فطرت تمام انسان‌ها سازگار است و از اساسی‌ترین نیازهای عاطفی در انسان است. زبان احسان، نیکی، مهربانی، رأفت و احترام را همه جهانیان می‌فهمند. این زبان مشترکی است که لهجه و الفبا ندارد. لذا در دنیای معاصر، اگر متکلم، کلام خود را بر اساس ادب و حفظ کرامت انسانی به مخاطب انتقال دهد، فرایند تأثیرگذاری به مراتب عمیق‌تر و ارتباط از پیوستگی مداوم‌تری برخوردار خواهد شد. احترام می‌تواند در قالب کلمات و رفتارها صورت پذیرد. امام به تأسی از جد بزرگوارشان به آراستگی در کلام و رفتار مزین و معروف بودند.

خَيْرُكُمْ مَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ.

بهترین شما آن کسی است که سخن نیکو بگوید (صدوق، ۱۳۹۸: ۲ / ۶۵).

این سبک با تأکید بر اصول اخلاقی، انسان‌مداری، و احترام متقابل، می‌تواند به تقویت روابط انسانی، افزایش تعاملات مثبت، و حل مسائل بهتر در طول مناظرات کمک کند.

۲. حق‌محوری و هدایتگری

گفت‌وگوی سالم و مطلوب چنانچه با محوریت حق صورت پذیرد، چراغ روشنگری برای هدایت و سعادت در هر زمان و عصری خواهد بود. مناظرات حضرت رضا علیه السلام از خصیصه حق‌محوری، هدایتگری و روشنگری برخوردار بود. لذا از مهم‌ترین و ارزشمندترین اهداف گفت‌وگوی حضرت علیه السلام هدایت، روشنگری و اثبات حقانیت اسلام در روایت صحیح و به دور از پیرایه‌ها و برداشتهای ناصواب است (مجیدی، ۱۳۹۲: ۱۴). امام علیه السلام برای رسیدن به این هدف، علاوه بر تکیه بر قرآن و سنت با استدلال، منطق و استناد به کتاب‌های مقدس ادیان غیراسلامی، درصدد معرفی اسلام ناب محمدی برمی‌آید. مناظرات حضرت نمونه برجسته از حق‌محوری، هدایتگری و روشنگری است. در دنیای امروز، از این الگوی هدایتی که امام رضا علیه السلام به ارمان می‌آورد، می‌توان برای ارتقای مناظرات سازنده و انتقال پیام‌های ارزشمند به جوامع مدرن بهره برد. این رویکرد، با تأکید بر اهمیت انصاف، حقوق بشر و روشنگری، می‌تواند به تقویت ارتباطات مؤثر و ارتقای فهم واقعیت‌ها کمک کند.

۳. اثرات جسمی و روانی وضو در مناظرات

حضرت علیه السلام قبل از ورود به مناظرات مقید بودند که حتماً با وضو در جلسات مناظره حاضر شوند؛ زیرا ایشان مناظره را یک عبادت می‌دانستند و طهارت جسم و روح را لازمه ورود به آن می‌دانستند (صدوق، ۱۳۹۸: ۲ / ۶۵). طهارت به معنای زدودن و پاک کردن درون و برون، از آلودگی‌ها و خبائث است (فرهنگ سیاح ۱۳۶۵: ۲ / ۹۸۰). طهارت ظاهری، مقدمه طهارت روح و دستیابی به تقوا می‌گردد. در اسلام، طهارت در برخی اعمال، شرط صحت و در برخی اعمال، شرط کمال است که نبود آن از ارزش عمل می‌کاهد (مجلسی، ۱۱۲ / ۷۸). امام علیه السلام برای ورود به مناظره ابتدا وضو می‌ساخت و مناظره را برای خدا و با اخلاص کامل شروع می‌کرد. از منظر ایشان وضو سمبل طهارت و آراستگی بدن و موجب نشاط و سلامت است و دارای آثار روحی و معنوی است و در پیشگیری و درمان بیماری‌های جسمی و روانی، اثر دارد. حضرت رضا علیه السلام در بیان فلسفه وضو، پاک بودن در برابر پروردگار را گوشزد می‌فرماید و نیز اینکه آثار خواب و کسالت را از انسان برطرف می‌کند و دل و جان او برای قیام در پیشگاه خدا پاکیزه می‌گردد (صدوق، ۱۳۹۸: ۲ / ۱۷۲ - ۱۷۳). آثار وضو از نظر پزشکی به اثبات رسیده است. در جامعه معاصر این بعد باعث ایجاد آمادگی ذهنی و جسمی می‌شود.

۴. آموزش لحظه‌ای با پیشنازی در عمل به احکام الهی

امام علیه السلام در اوج مناظره به انجام احکام الهی عنایت داشتند. روایت شده که آن حضرت علیه السلام در بحبوحه جلسات سنگین مناظره در مقاطع حساس که مخاطبان در آستانه اقناع قرار می‌گرفتند، به مجرد بلند شدن صدای اذان، جلسه را ترک کرده و می‌فرمودند: «وقت نماز رسیده است»، عمران صابی به ایشان عرض کرد: «آقای من! گفت‌وگو و پاسخ‌های خویش را قطع مکن، زیرا دل من آماده پذیرش سخنان شماست». امام علیه السلام فرمود: «عیبی ندارد. نماز را می‌خوانیم و دوباره به گفت‌وگو ادامه خواهیم داد» (مجلسی، ۱۴۱۳: ۳۴۱). این روش الگویی امام علیه السلام خود آموزش لحظه‌ای نیز به همراه داشت. به این معنا که در حال آموزش به آموزنده، مسئله‌ای اتفاق می‌افتد که مطلب دیگری در لحظه آموزش داده می‌شود. یکی از شیوه‌های مؤثر، آموزش لحظه‌ای است که در این روش اساس کار بهره‌گیری از فرصت‌های مناسب است (محسنی، ۱۱۴۰۱: ۹۵). اگر به دنبال علم، عمل واقع شود، آن عمل خود زمینه علم دیگری و موجب ایجاد علم ثانوی می‌شود. امام رضا علیه السلام با ترک کردن جلسه در زمان اذان و ادامه دادن به بحث پس از نماز، نشان دادند که در هر شرایطی، اولویت‌های دینی و انسانی باید رعایت شود. رفتار امام علیه السلام در این موقعیت، نه تنها یک عمل فردی، بلکه یک درس کلان برای جامعه اسلامی و پژوهشگران است. این عمل به وضوح نشان می‌دهد که چگونه می‌توان علم و دین را در کنار هم قرار داد و در عین حال، به

اصول انسانی و اخلاقی پایبند بود. این روش می‌تواند الگویی برای مناظرات معاصر باشد که در آن، طرفین نه تنها به مناظره می‌پردازند، بلکه در لحظات مناسب، به آموزش و انتقال دانش و ارزش به صورت هم‌زمان نیز اقدام می‌کنند. ترک جلسه توسط امام علیه السلام، نشان داد که عمل به فرایض دینی در کنار بحث‌های علمی از اهمیت بالایی برخوردار است. این عمل نه تنها به جذب عمران صابی و سایر مخاطبان به سمت پذیرش اسلام و آموزه‌های آن انجامید، بلکه تعادل و همراهی بین علم و عمل را نیز به نمایش گذاشت. همچنین، این رفتار نشان‌دهنده آرامش و متانت امام رضا علیه السلام در شرایط مختلف است و به مخاطبان می‌آموزد که در هر شرایطی باید به آرامش و متانت پایبند باشند. به طور کلی این اقدام نشان‌دهنده تعهد امام به اصول دین و اعتقادات خود است و اینکه علم باید در خدمت اخلاق و ارزش‌های انسانی باشد.

۵. ورود هوشمندانه

خداوند در آیه ۵۴ سوره انعام می‌فرماید:

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ.

هرگاه آنان که به آیات ما می‌گروند نزد تو آیند بگو: سلام بر شما باد.

فرایند ارتباط در هر مقوله‌ای نیازمند آغاز و تحکیم است و استوارسازی رشته‌های پیوند، با رفتارهای کوچک اما مهم شکل می‌گیرد تا مرزهای دوستی توسعه و پایدار بماند (مقدس‌نیا، ۱۳۸۷: ۲۴). سلام کردن یکی از زیباترین و مؤثرترین وسایل ارتباطی در آغاز تعاملات است که در الگوی ارتباطی رضوی از اهمیت زیادی برخوردار است. شروع سخن با سلام و درود است. به این معنا که در آغاز سخن گفتن مخاطب را عزیز و گرامی می‌شمارد و با درود و سلام بر وی، سخن خویش را آغاز می‌کند. این‌گونه سخن گفتن موجب می‌شود تا شخص احساس آرامش کند و به مخاطب اعتماد نماید. از سویی آغاز سخن با سلام این پیام را به مخاطب القا می‌کند که کلامی را که می‌گوید به قصد مهر و محبت است؛ لذا سلام در ایجاد اعتماد به گوینده و تحریک عواطف و احساسات نقش مؤثری دارد (فرهنگی، ۱۳۸۷: ۱ / ۳۴).

امام رضا علیه السلام از پدر بزرگوارش نقل کرده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «پنج چیز را تا آخر عمر رها نخواهم کرد (که یکی از آنها) سلام کردن بر کودکان است تا بعد از من سنت (رسم) باشد». حضرت علیه السلام این رویه را در تمامی مناظرات و احوال زندگی اجرا کردند و در پیش‌قدم بودن در سلام کردن بین فقیر و غنی، مشرک و مسلمان و... تفاوتی قائل نمی‌شدند و می‌فرمودند:

مَنْ لَقِيَ فَقِيرًا مُسْلِمًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ خِلَافَ سَلَامِهِ عَلَيَّ الْغَنِيِّ لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ هُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانٌ.

هر کس فقیر مسلمانی را ملاقات کند و به‌گونه‌ای بر او سلام نماید که با سلام بر ثروتمند فرق داشته باشد، در روز قیامت خداوند را در حالی ملاقات می‌کند که خداوند بر او خشمگین است (صدوق، ۱۴۰۳: ۱ / ۵۷، ح ۲۰۲).

۶. عدالت و انصاف بر مبنای نظام معرفتی طرف مقابل

حضرت رضا علیه السلام یکی از شالوده‌های انصاف را، مناظره بر مبنای نظام معرفتی، کتاب مورد قبول، پیامبر و شریعت پذیرفته‌شده طرف مقابل می‌دانستند (مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۹ / ۸۱). امام علیه السلام نه تنها خود جانب عدل و انصاف را رعایت می‌کرد که به طرف مقابل نیز همواره گوشزد می‌کرد از مدار انصاف خارج نشود، زیرا بدون آن روند مناظره از هدف و مقصود دور می‌شود و جز سردرگمی و جهالت نتیجه‌ای به همراه ندارد، و رعایت آن جذابیت مناظره و ارتقای سطح آن را به همراه دارد و تنش‌ها و اختلافات را برطرف و دوستی را به ارمغان می‌آورد. حضرت به عمران صابی فرمود: «پرس ولی انصاف را از دست مده و از سخن باطل، فاسد و منحرف از حق بپرهیز» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۹ / ۱۷۶)، یا در مناظره با جاثلیق فرمود: «اکنون انصاف را رعایت کردی. ای نصرانی» (صدوق، ۱۳۷۸: ۱ / ۱۵۷). به لحاظ اخلاقی، دو فرد یا گروه، زمانی می‌توانند به مناظره بپردازند که مشترکاتی با یکدیگر داشته باشند و چنانچه بر سر هیچ مسئله‌ای با یکدیگر توافق نداشته باشند، هرگز امکان برقراری گفت‌وگو میان آنان فراهم نخواهد شد (شریفی، ۱۳۹۲: ۲۳۳). حضرت، اشراف کاملی بر کتاب‌ها (کلینی، ۱۳۰۴: ۱ / ۲۰۱)، زبان ملل و اقوام مختلف داشتند (اربلی، ۱۳۸۱: ۲ / ۲۲۹) که از رموز موفقیت ایشان نیز محسوب می‌شود. با مسیحیان با انجیلشان، با یهودیان با توراتشان، با صابی‌ها با آئین خودشان، با هیربدان با آئین پارسی‌شان و با رومیان به زبان خود آنان بحث می‌کردند (مجلسی ۱۴۰۳: ۱۰ / ۳۱۸).

۷. تحریک وجدان

وجدان یکی از اساسی‌ترین عناصر درونی وجود انسان است که کانت اخلاق را بر آن بنا می‌کند. انسان بهره‌مند از عقلانیت، نمی‌تواند وجدان نداشته باشد. انسان به تبع داشتن عقل، از وجدان بهره‌مند است و مدام به نیکی و خیر فراخوانده می‌شود. یکی از روش‌های موفق در مناظره تحریک وجدان برای انتخاب حق و باطل می‌باشد. تحریک وجدان در مناظرات، یکی از روش‌های مؤثر برای هدایت مخاطب به سمت حق و باطل است. در منابع متقدم و معتبر تاریخی و روایی، نمونه‌های متعددی از این روش وجود دارد.

برای مثال، حضرت ابراهیم علیه السلام در مناظرات خود از روش‌های مختلف برای تحریک وجدان استفاده می‌کرد. او با پرسش‌های منطقی و بیان شجاعانه پیام الهی، مخاطبان را به تفکر وادار می‌کرد. همچنین، از روش افناعی استفاده می‌کرد که در آن ابتدا خود را همراه و هم‌عقیده مخاطب قرار می‌داد تا با ایجاد همبستگی و همدلی، حقیقت را به مخاطبان انتقال دهد. در مناظره حضرت با سلیمان مروزی و جاثلیق می‌توان این روش را مشاهده کرد. همچنین در درخواست عالم یهودی برای اثبات نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله بر اساس کتاب مقدس آنان، به فرازی از تورات استناد کردند که دارای قرائن روشنی بود و به‌خوبی بر مدعای آن حضرت دلالت می‌کرد. حضرت علیه السلام برای تحریک وجدان طرف مقابل گاهی از روش قسم نیز بهره می‌برد. بدین‌وسیله به اهمیت موضوعی که قسم یاد شده و اهمیت چیزی که به آن قسم خورده شده و تأمل بر آن تأکید می‌کرد. در این روش، ابتدا مقدمه‌ای ارائه می‌شود که استدلال و شالوده‌ای برای اثبات مطلب مورد نظر فراهم می‌کند. سپس با ارائه گواهی‌هایی بر درستی این استدلال، بر عظمت موضوع مورد نظر تأکید می‌شود و تأثیر آن بر مخاطب افزایش می‌یابد. در نهایت، با استفاده از این روش، حجت کامل شده و افکار خرافی رد می‌شود. این روش نه تنها به اثبات حقانیت یک موضوع کمک می‌کند، بلکه مخاطب را نیز به تفکر و پذیرش آن سوق می‌دهد. امام علیه السلام در عهدنامه ولایتعهدی می‌نویسند: «مأمون ولایتعهدی و خلافت را در اختیار من قرار داد، تا اگر بعد از او زنده ماندم این منصب از آن من باشد». به‌دنبال آن می‌افزایند: «هر کس پیمانی را بشکند و عهدی را نقض کند احترام خود را از بین برده و موقعیت خود را از دست داده است، زیرا چنین شخصی بر امام خود ستم روا داشته و حرمت اسلام را مورد تجاوز قرار داده و به همین روش در گذشته عمل شده ...». نقض پیمان و پیمان‌شکنی بعد از عبارت «مأمون خلافت را در اختیار من قرار داده» عبارت «اگر بعد از او زنده بمانم» را پررنگ و معنی‌دارتر می‌کند. شیخ صدوق می‌نویسد:

امام علیه السلام در مجلس ولایتعهدی در ادامه فرمودند: «... پیشینیان، عهد امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام را نقض کردند و آن جناب صبر کردند و بعد از آن اعتراض فرمودند بر کسانی که این‌گونه اعمال شنیع مرتکب شدند ...» و سپس حضرت رضا علیه السلام فرمودند: «نمی‌دانم نسبت به من چگونه رفتار کنند و نسبت به شما (شیعیان) چه نوع عمل شود» (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۵: ۳ / ۴۷۴ - ۴۷۳؛ صدوق، ۱۳۸۷: ۲ / ۳۸۶ - ۳۸۵).

۸. سعه صدر و استقبال از سخن مخالف

امام رضا علیه السلام در مناظرات خود هیچ‌گاه خشمگین نمی‌شدند. ایشان حتی اگر سخنان باطل می‌شنیدند باز هم عرصه را برای طرف مخالف باز می‌گذاشتند تا کلام خویش را به‌طور کامل بازگو کند. امام علیه السلام در

طول مناظره آرامش‌خاطر و گاهی لبخند بر لب داشتند. زمانی که سلیمان برای چندمین بار ادعای غلط خود را تکرار کرد و مأمون عصبانی شد و گفت: «وای بر تو ای سلیمان، چقد این حرف غلط را تکرار می‌کنی». امام با کمال احترام فرمودند: «رهاش کن، صحبتش را قطع نکنید و بعد از سلیمان خواستند که کلامش را ادامه دهد» (صدوق، ۱۳۹۸: ۲ / ۴۵۰). از ضروریات مناظره، داشتن سعه صدر و استقبال از سخن مخالف است. که در اینجا مراد از استقبال از سخن مخالف، استماع کامل سخن مخاطب است نه پذیرش آن.

۹. استفاده از ظرفیت ادبیات در کنار اخلاق

متین‌گویی، نرم‌گویی، گزیده‌گویی

از جمله نکات مهم ادبی، اخلاقی و تأثیرگذار، که همواره در هر مناظره حق‌طلبانه‌ای مورد توجه و عنایت حضرت علیه السلام بود، ملایمت و نرمی در گفتار و کردار، متین‌گویی، گزیده‌گویی، آسان‌گویی و... است. از جمله ویژگی مناظره‌های امام علیه السلام خطاب توأم با عقل، دین و تحریک وجدان، رعایت منطق صواب، نظم منطقی در گفتار، توجه به محتوای پیام گوینده، رعایت حد سخن و پرهیز از دراز‌گویی، حاشیه‌روی و مستندگویی است (هاشمی اردکانی، ۱۳۸۷: ۱۵). از ابراهیم بن عباس صولی نقل شده است که می‌گوید: «من ابوالحسن الرضا علیه السلام را هرگز ندیدم در سخن گفتن، با کسی درشتی کنند، هرگز پاهای خود را جلوی همنشین دراز نمی‌کردند، هرگز در برابر همنشین تکیه نمی‌کردند، هرگز او را ندیدم که یکی از غلامانش را دشنام دهد و ندیدم که آب دهان بیندازد و هرگز ندیدم که قهقهه بزند، بلکه خنده‌اش تبسم بود» (مجلسی، ۹۰ / ۴۹، ح ۴: عیون اخبار الرضا علیه السلام، ۲ / ۱۸۴). در مواجهه با سلیمان مروزی هنگامی که حاران با خندیدن، فضای مناظره را متشنج کردند، فضای آرام را حاکم کرد و فرمودند: «به متکلم خراسان سخت نگیرید و او را اذیت نکنید» (صدوق، ۱۴۱۷: ۱ / ۲۵۹).

آشنایی هریک از طرفین با اسلوب و آداب طرف مقابل

واژگان نقش بسیار مهمی در گفت‌وگو دارند. آشنایی با زبان مخاطب یکی از مهم‌ترین ابزارها برای انتقال پیام به صورت تمام و کمال است. ایشان در مناظرات و گفت‌وگوهای خود با زبان و واژگان همان افراد با آنها به صحبت می‌پرداخت. یکی از نتایج این روش، احساس قرابت و نزدیکی با منشأ پیام و دریافت همه معنای پیام توسط مخاطب است. واژگانی که امام علیه السلام به آنها استناد می‌کرد، چون به زبان و منبع اصلی به کار می‌رفت، در زبان‌های مختلف و غیر زبان عربی، زمینه سوء برداشت یا برداشت اشتباه را از بین می‌برد و تکیه بر بار معنایی هر واژه در سپهر معنایی و زبان هر دین به نحوی استفاده می‌شد که جای هیچ شکی باقی نمی‌گذاشت. امام در

مناظره با جاثلیق از واژگانی چون «حقانیت» برای اثبات ترجیح اسلام بر سایر ادیان به دلیل توصیه ادیان پیشین استفاده می‌کند (صدوق، ۱۳۹۸: ۴۴۱ - ۴۱۷؛ صدوق، ۱۳۷۸: ۱، / ۱۷۵ - ۱۵۴ به نقل از مجیدی، ۱۳۹۲: ۲۳)، با رأس الجالوت از واژه فاقلیطا، با زرتشتیان از واژه اعتدال و انصاف، با سلیمان از واژه بدأ، و... استفاده کردند. در مناظرات بین‌المللی آشنایی با اسلوب و آداب مشترک طرفین یک ضرورت است.

۱۰. استناد به قرآن و سنت

از مشخصه‌های مهم امام رضا علیه السلام استناد به قرآن و اتکا به فرهنگ و ترویج سیره و سنت پیامبر اسلام با بهره‌مندی از علم الهی است که با استناد به این دو مهم و با هوشمندی مناظره را به فرصتی برای احیای سنت و سیاست نبوی تبدیل کردند. یکی از روش‌های تبلیغی امام علیه السلام به‌ویژه در رویارویی با فرق، نحل و ملل، رجوع به قرآن کریم به‌ویژه استناد بجا و مناسب به محکمت آن است که جای، هرگونه عذر و بهانه را از طرف مقابل می‌گیرد (عاملی، ۱۳۸۱: ۱ / ۳۱۰). در منش حضرت علیه السلام محوریت با قرآن است؛ چرا که رفع بسیاری از اختلافات فکری، تنش‌های تفرقه‌انگیز، فتنه‌های سیاسی و اجتماعی با مراجعه به قرآن قابل حل است. امام رضا علیه السلام می‌فرماید: «قرآن، رشته ناگسستنی و ایمن استوار خداست و راهی بس نزدیک به او که به‌سوی بهشت رهنمون سازد» (مجلسی، ۱۳۶۳: ۱۴ / ۹۲). همچنین فرمود: «قرآن کلام خداست از آنچه او گفته فراتر نروید و هدایت را در غیر او نجوید که گمراه شوید» (عطاری، ۱۴۱۸: ۱ / ۳۰۸). لذا می‌توان با تأسی از حضرت علیه السلام به فراخوار مباحث و شرایط، از روش‌های گفتمان قرآنی نظیر تمثیل، تشبیه، فصاحت، پیراستگی از پیچیدگی، جدال احسن و... بهره برد. گرچه گاهی استفاده مستقیم از قرآن ممکن نیست، اما اصول اخلاقی مبتنی بر آن می‌توانند در تمام مناظرات به کار گرفته شوند. به عبارتی در حالی که ممکن است در برخی مناظرات زمینه‌ای برای استناد به قرآن و سنت وجود نداشته باشد، اصول اخلاقی و انسانی که در قرآن و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله به‌خوبی بیان شده‌اند، می‌توانند به‌عنوان مبنای رفتار طرفین در هر مناظره‌ای مورد استفاده قرار گیرند. رعایت این اصول، حتی در مناظراتی که موضوعات غیرمعنوی دارند، می‌تواند به ایجاد فضایی محترمانه و سازنده کمک کند و از بروز تنش‌های غیرضروری جلوگیری نماید.

۱۱. نظرخواهی و نظرسنجی از طرف مقابل

وجه تفاوت مناظرات ایشان با مناظراتی که در دنیای معاصر به چشم می‌خورد، نحوه ورود ایشان به مناظره است. حضرت علیه السلام طرف مقابل را مختار می‌کند که شروع‌کننده سؤال باشد؛ جایی که رو به سوی یهودی کرد و فرمود: «شما سؤال می‌کنی یا من سؤال کنم؟» (صدوق، ۱۳۷۸: ۱ / ۱۴۲).

۱۲. بهره‌گیری از عقل و نقل در مناظره

با دقت در مناظرات حضرت تلامذ عقل و نقل (بیان اصول و معیارهای عقلانی و استناد به مبادی منطقی در کنار سنت) را به‌خوبی می‌توان مشاهده کرد. به‌عنوان مثال آنجا که اباصلت هروی از حضرت رضا علیه السلام روایت کرده است نه از راویان. اگر حدیثی را از روی فقه و بصیرت و دانایی درک کنید و معانی آن را بدانید، بهتر است از اینکه هزار حدیث را بدون درک معانی آن، روایت کنید» (حموی جوینی، ۱۳۷۹: ۸۰). آئین خدا را به‌درستی بشناسید و با آگاهی و بصیرت از آن پیروی کنید (مجلسی، ۱۳۶۴: ۳۴۶) ایشان در مواجهه با زنداقه و ملحدان از روش عقلی و استدلال و با اهل کتاب از طریق استدلال عقلی و براساس اشتراکات دینی به مناظره می‌پرداختند (قرشی، ۱۳۸۲: ۱ / ۱۷۲).

۱۳. بهره‌گیری از علم در مناظره

در مناظرات می‌توان به تلامذ عقل، علم و انصاف نیز اشاره کرد. امام رضا علیه السلام پرورش توانمندی‌های عقلی را برای درک امر الهی ارزشمند و عبادت می‌دانند و می‌فرمایند: «عبادت به فراوانی نماز و روزه نیست، بلکه عبادت حقیقی تفکر در امر الهی است». خداوند به‌واسطه علم، اقوامی را سربلند می‌کند و آنان را در خیر پیشوا قرار می‌دهد که از آثار آنها اقتباس می‌شود و به کردار آنها مردم راه می‌یابند و به رأی و نظر آنها مراجعه می‌شود (مجلسی: ۱ / ۱۷۱). حضرت علیه السلام در مناظره با عمران صابی بارها وی را صریحاً به تعقل و تعلم اشارت دادند. دوست هرکس عقل و خرد، و دشمنش جهل و نادانی اوست. عقل و علم به یکدیگر نیاز دارد و باید همراه باشند. عقل برای اندیشیدن به علم نیاز دارد و علم برای رشد و توسعه به عقل نیازمند است (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۰ / ۳۱۷؛ حموی جوینی، ۱۳۷۹: ۳۰۴)، لذا شرط تعقل، علم‌آموزی است. امام رضا علیه السلام برای کسب معرفت به سه عامل عقل، علم و انصاف نظر دارند و عقل را عاملی برای بحث و گفت‌وگو و استدلال؛ فهم را مبتنی بر علم‌آموزی و کسب تجربه و انصاف را نتیجه زهد و تزکیه نفس و خدامحوری می‌دانند و معتقدند کسانی که دارای عقل، انصاف و حق‌خواهی و حق‌شناسی باشند از فهم، بیچاره نیستند (صدوق، ۱۴۱۷: ۱ / ۲۵۷) و همچنین می‌فرمایند: «علم، پیش روی عمل است و عمل تابع علم است» (حموی جوینی، ۱۳۷۹: ۷ به نقل از بهشتی، ۱۳۹۲: ۶۹).

۱۴. تفکیک ساحت از صاحب اندیشه

ادب گفت‌وگو اقتضا می‌کند که طرفین در بحث و گفت‌وگوی خود همواره به بررسی ادله و مستندات یکدیگر بپردازند؛ یعنی گفته و انگیزه مورد بررسی و قضاوت قرار گیرد نه «گوینده و انگیزه». سخن امیرالمومنین علیه السلام که می‌فرمایند: «به گفت‌وگو بنگر و نه به گوینده»، چراغ راه فرزند بزرگوار ایشان

قرار گرفته و در مناظرات خویش هیچ موردی گزارش نشده است که حضرت به نقد شخصیت افراد پرداخته باشد، حتی اگر طرف مقابل این کار را انجام می‌داد، از انجام متقابل خودداری می‌کرد و جانب انصاف را در حق وی رعایت می‌کرد و تنها سعی می‌نمود با براهین و استدلالات، او را متوجه اشتباهش نماید. لذا فراخور مناظره می‌توان گاهی از براهین عقلی و گاهی از استنادات قرآنی و نقلی بهره جست و هرگز شخصیت کسی را آماج نقد قرار نداد.

۱۵. اقتدار علمی (پرسشگری، انتخابگری، آزادمنشی)

آنچه از فحوای مناظرات مشخص می‌شود، حضرت علیه السلام به طرف مناظره خود اجازه پرسش کردن را می‌دهد و هم‌زمان پرسشگری، انتخابگری و آزادمنشی را آموزش می‌دهد ایشان به طرف مقابل اعلام می‌کند که می‌تواند هرچه می‌خواهد بپرسد. امام هرگز فرد مقابل خود را در پرسش کردن محدود نمی‌کرد و بر ارزش پرسش کردن تأکید می‌کرد. ایشان می‌فرمود:

خداوند شما را رحمت کند! هر آنچه می‌خواهید، بپرسید و دانش و آگاهی خود را افزایش دهید؛ زیرا در پرسش‌های علمی و دینی اجر و پاداش به چهار نفر تعلق می‌گیرد: سؤال‌کننده، استاد و معلم، شنونده، و پاسخ‌دهنده و کسی که آنها را دوست می‌دارد (حموی جوینی، ۱۳۷۹: ۲ / ۵، مجلسی، ۱۳۶۴: ۱۹۷ ح ۳).

۱۶. شرافت علمی و پرهیز از مغالطه

ایشان، از قوی‌ترین استدلال‌های منطقی استفاده می‌کردند و با تمسک به دانسته‌های طرف مناظره، راه هرگونه مغالطه را مسدود می‌ساختند. به‌خاطر شرافت علمی و انسانی‌ای که داشتند هیچ‌وقت در مناظرات خود وارد مغالطه نمی‌شدند؛ حتی برای اینکه از مغالطه طرف مناظره جلوگیری کنند با کتاب‌ها و معیارهای مورد پذیرش آنها استدلال می‌فرمودند. به‌عنوان مثال دلایل حضرت در مواجهه با مروزی درباره اراده خداوند و محال بودن اجتماع نقیضین از این دست است (صدوق، ۱۳۹۸: ۴۵۳).

۱۷. تکلم به قدر فهم مخاطب

امام با استناد به آیه شریفه قرآن (طلاق / ۷) و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله همواره به زبان مردم خویش سخن گفته‌اند. فرمودند:

ای یونس (یونس بن عبدالرحمان)! با مردم به اندازه‌ای که شناخت دارند سخن گو و آنچه را نمی‌توانند بدانند رها کن (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲ / ۶۶ ح ۵).

این بهترین شکل رعایت اصل تکلیف متناسب با توانایی از سوی امام رضا علیه السلام است. شاهد مثال مسئله توحید که با مردم و دانشمند کلامی، با توجه به وسع مخاطب، دو شیوه را به کار بردند (صدوق، ۱۳۹۸: ۹۵؛ الحویزی، ۱۴۱۵: ۷۰۷)، در عصر کنونی می‌شود در مناظرات بین زبان ملفوظ و معقول ارتباط ثمربخش ایجاد کرد.

۱۸. اقناع‌سازی فکری و دستیابی به اجماع

استفاده از اصل استناد به کتب الهی توسط امام، امکان اقناع‌سازی رقیب را ممکن می‌سازد. رسیدن به اجماع برای احقاق حقایق دین اسلام است. به‌عنوان مثال هنگام مناظره با جاثلیق، القای قسم به انجیل امکان اقناع‌سازی را فراهم می‌سازد (صدوق، ۱۳۷۸: ۱ / ۱۴۲) و همچنین در اقناع طرف مقابل از روش‌های بصیرت‌افزایی، جدال احسن، پرهیز از مغالطه، بهره‌گیری از برهان، انسجام منطقی و... استفاده می‌کرد.

۱۹. تربیت و توانمندسازی سرمایه انسانی: شاگردپروری

یکی از روش‌های امام علیه السلام شاگردپروری بود. ایشان پس از آنکه عمران صابی مسلمان شد روی او سرمایه‌گذاری کرد و برای مناظره با مخالفان آماده‌اش نمود (قرشی، ۱۳۸۲: ۱ / ۲۰). ایشان رقابت را تبدیل به رفاقت می‌نمود.

۲۰. استفاده هم‌زمان از ظرفیت هنر، ادبیات و اخلاق

مخاطب‌شناسی، استفاده از صنعت تکرار، نظم منطقی، به‌کارگیری اطناب مفید، توجه به آهنگ کلام، سازماندهی مباحث و مدیریت آن، انتخاب عمیق و کوتاه، استفاده از ساختار تأکیدی، انتخاب آگاهانه واژگان، بهره‌گیری از داستان، تشبیه، تمثیل، استعاره، روش نقضی و... (یاری، ۱۳۹۷: ۱۴۴)، تغییر لحن و آهنگ، اشراف به زبان بدن (نگاه)، صراحت بیان و اجتناب از تکلف و تعارف در گفتار، دوری کردن از به کار بردن سخنان کنایه‌آمیز و چندپهلوی و مبهم از ویژگی‌های مناظرات حضرت علیه السلام در به‌کارگیری هم‌زمان از ظرفیت، هنر، ادبیات و اخلاق است.

جدال احسن

قرآن از مباحثه و مجادله حمایت می‌کند (بقره / ۲۵۸) و بر احسن بودن شیوه آن تأکید دارد (نحل / ۱۲۵):

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ.

با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به [شیوه‌ای] که نیکوتر

است مجادله نمای (نحل / ۱۲۵)

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (عنکبوت / ۴۶).
با اهل کتاب جز به نیکوترین روش مجادله نکنید.

یکی از بدترین و مخرب‌ترین آفتهای مناظره «جدال و مراء» است که نقطه مقابل آن و سالم‌ترین و نیکوترین روش در مناظره برای روشن شدن حق، جدال احسن است. نمونه کامل جدال احسن را می‌توان در مناظره حضرت با سلیمان درخصوص بدأ مشاهده کرد (طبرسی، ۱۴۰۳: ۴۰۱) که می‌تواند به‌عنوان یک رویکرد سازنده و مؤثر در مناظرات مدرن مورد استفاده قرار گیرد.

زبان بدن جهت اقناع

پیام، گاهی از طریق کلامی و گاهی از طریق غیرکلامی به مخاطب عرضه می‌شود. حضرت از دو روش برای اقناع مخاطب بهره می‌گرفتند. بیش از نیمی از ارتباطات انسانی در سطح غیرکلامی و از طریق زبان بدن برقرار می‌شود. استفاده از حرکات و حالت بدن، در برقراری ارتباطات روزمره، امری بسیار عادی است که مقصود توسط حالات بدن به طرف مقابل فهمانده می‌شود. ایشان در یکی از مناظره‌ها، روی خود را به‌سوی پرسشگر نمود و با نگاهی مستقیم، جدی و مصمم، سؤال وی را در باب صانع شنید و به‌خوبی پاسخ گفت، تا جایی که وی مسلمان شد (کلینی، ۱۳۰۴: ۱ / ۲۰۱). زبان بدن یکی از ابزارهای قدرتمند برای اقناع و انتقال پیام‌هاست.

نتیجه

این پژوهش با هدف تبیین سلامت اخلاقی در مناظرات اثربخش، با تأسی از سبک مناظرات و گفتمان رضوی به روش تحلیل محتوا صورت پذیرفت و سعی نمود رابطه بین اتخاذ سبک مناظرات و گفتمان و نقش آن در ارتقای «سلامت اخلاقی» را نشان دهد. یافته‌ها نشان داد که گفتمان رضوی بر ارتقای «سلامت اخلاقی» و بهبود کیفیت مناظرات تأثیر مثبت و معناداری دارد و با توجه به سبک خاص و منحصر به فرد آن، می‌تواند به‌عنوان یک الگوی برتر برای برخورد و بحث منطقی در جوامع امروزی مورد استفاده قرار گیرد. این الگو بر اهداف و اصول ارزشی و اخلاقی استوار است و از ظرفیت‌های مختلفی از جمله دین، اخلاقیات، رسانه، هنر، ادبیات، روان‌شناسی و منطق بهره می‌برد. سلامت مناظره می‌تواند با چالش‌هایی روبه‌رو شود که با راهکارهای مناسب قابل پیشگیری و حل شدن هستند. با پیروی از اصول اخلاقی مندرج در مناظرات رضوی می‌توان به تقویت روابط انسانی، افزایش تعاملات مثبت، و حل مسائل بهتر در طول مناظرات کمک کرد و زمینه‌ساز ایجاد بستری مطلوب برای بحث و تبادل نظر در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی شد.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی (۱۳۷۵ ق). *مناقب آل ابی طالب* علیه السلام. نجف: المطبعة الحیدریه.
- اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱). *کشف الغمه فی معرفه الائمه*. تحقیق سید هاشم رسولی محلالی. تبریز: نشر بنی هاشمی.
- بهشتی، سعید (۱۳۹۲). اصول تربیت عقلانی بر پایه سخنان امام رضا علیه السلام. تربیت اسلامی. ۳ (۴).
- حسینی، علیرضا؛ محمد غفوری فر؛ حامد علیزاده و مهدی آریانفر (۱۳۹۷). مؤلفه‌های مناظره‌های علمی امام رضا، الگویی برتر برای آزاداندیشی دینی و نشر سالم در دنیای معاصر. *فرهنگ رضوی*. ۱۰ (۲)
- حموی جوینی، ابراهیم (۱۳۷۹). *فوائد السمطين فی فضائل المرتضى و البتول و السبطين و الائمه من ذریتهم*. تهران: مؤسسه محمودی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰). *انسان ۲۵۰ ساله*. تهران: انتشارات مؤسسه جهادی.
- درخشه، جلال و سید مهدی حسینی فائق (۱۳۹۱). *سیاست و حکومت در سیره امام رضا علیه السلام*. تهران: بنیاد فرهنگی هنری امام رضا علیه السلام.
- راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد (۱۴۱۲). *معجم مفردات الفاظ قرآن کریم*. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- روشن، حسن و مهدی علیزاده (۱۴۰۰). نقش و جایگاه معنویت در سلامت اخلاقی طلاب. *مطالعات اخلاق کاربردی*. ۴۴ (۲). ۱۴۴ - ۱۱۳.
- سیاح، احمد (۱۳۶۵). *فرهنگ سیاح*. تهران: ناشر اسلام.
- شریفی، احمد حسین (۱۳۹۲). *آیین زندگی*. قم: دفتر نشر معارف.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۹۸). *التوحید*. قم: جامعه مدرسین.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۸). *عیون الاخبار الرضا علیه السلام*. تحقیق مهدی الجوردی. تهران: نشر جهان.
- طبرسی، فخرالدین (۱۴۰۳). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: ناصر خسرو.
- عاملی، جعفر (۱۳۸۱). *زندگی سیاسی امام رضا علیه السلام*. ترجمه سید خلیل خلیلیان. تهران: دفتر انتشارات اسلامی.
- عطاری، عزیزاله (۱۴۱۸). *مسند امام رضا علیه السلام*. بیروت: دار الصفوة.
- فانی، محمد و محمد کرمخانی (۱۳۹۳). دین: راهنمای سلامت معنوی. *مجله دین و سلامت*. ۱ (۳). ۴۹ - ۴۱.

- فرهنگی، علی اکبر (۱۳۸۷). *ارتباطات انسانی*. تهران: رسا.
- قرشی، محمدباقر شریف (۱۳۸۲). *پژوهشی دقیق در زندگانی امام رضا (ع)*. ترجمه سید محمد صالحی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- قمی، عباس (۱۳۳۷). *منتهی الامال*. ترجمه ناصرباقری. قم: دلیل ما.
- قمی، محمد (۱۳۳۷). *عیون اخبارالرضا*. تهران: نشر علیمه اسلامیه.
- کلینی محمد (۱۳۰۴ق). *اصول کافی*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). *بحارالانوار*. بیروت: مؤسسه الوفا.
- مجیدی، حسن (۱۳۹۲). «تحلیل گفتمان مناظره‌های امام رضا». *فرهنگ رضوی*. ۲ (۱). ۴۰ - ۹.
- محسنی، طاهره (۱۴۰۱). تبیین و تحلیل الگوی ارتباطی ان ال پی در سیره تربیتی امام رضا (ع). *علمی فرهنگ رضوی*. ۱۰ (۴). ۲۲۰ - ۱۹۱.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۳). *سیری در سیره نبوی*. تهران: صدرا.
- مقدس‌نیا، محمد و محمد مهدی محمدی (۱۳۸۷). *آداب معاشرت*. قم: زمزم هدایت.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۸). *مناظرات تاریخی امام رضا با پیروان مذاهب و مکاتب دیگر*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- میرزازاده، فرامرز (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی مناظرات رضوی و دموکراسی گفت‌وگومحور. *فرهنگ رضوی*. ۱۰ (۳). ۱۶۳ - ۱۳۷.
- نیکخواه، محمد؛ احمدرضا نصر اصفهانی و حسین عزیزی (۱۳۹۰). *مهارت‌ها و روش‌های آموزش و تدریس در تعلیم پیامبر و اهل بیت*. مجموعه مقالات اولین همایش ملی تحول بنیادین در نظام برنامه درسی ایران. مشهد: نشر دانشگاه فردوسی.
- هاشمی اردکانی، سید حسن و سید ابراهیم میرشاه جعفری (۱۳۸۷). روش مناظره علمی در سیره آموزشی امام معصوم: مطالعه موردی: مناظرات علمی امام رضا (ع). *تربیت اسلامی*. ۷ (۳). ۲۱ - ۷.
- یاری، سعید (۱۳۹۷). تحلیلی بر سبک مناظره‌ای امام رضا (ع). *تاریخ اسلامی*. ۱۹ (۴). ۷۸ - ۴۱.
- World Health Organization. Constitution of the World Health Organisation 1946. Available from: http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution_en.pdf?ua=1

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی